

Основні теоретичні аспекти забезпечення оборонної достатності держави з урахуванням стану розвитку її національної економіки

Main aspects of ensuring the defense sufficiency of the state taking into account the state of development of its national economy

Олег Семененко * 1 A

*Corresponding author: д.військ.н., професор, начальник відділу, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

Ольга Таран ^{2 B}

старший науковий співробітник, e-mail: olgataran@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9143-5821

Станіслав Трегубенко ^{3 A}

д.військ.н., професор, начальник відділу, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-1155-7851

Петро Онофрійчук ^{4 A}

к.екон.н., старший науковий співробітник, старший науковий співробітник, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-2203-5282

Роман Пекуляк ^{5 A}

доктор філософії, старший науковий співробітник e-mail: rekuliakr@ukr.net, ORCID: 0000-0002-1916-211X

Іван Мотрунич ^{6 C}

помічник начальника Центру з фінансово-економічної роботи-начальник фінансово-економічного відділу, email: luka2680@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5236-0556

^AЦентральний науково-дослідний інститут збройних Сил України, м. Київ, Україна

^BВійськовий інститут танкових військ Національного технічного університету Харківського політехнічного інституту, м. Харків, Україна

^CМіністерство оборони України, м. Київ, Україна

Oleh Semenenko * 1 A

*Corresponding author: Dr of Sciences, Professor, Head of Department, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0001-6477-3414

Olha Taran ^{2 B}

Senior Research Fellow, e-mail: olgataran@ukr.net, ORCID: 0000-0002-9143-5821

Stanislav Trehubenko ^{3 A}

Dr of Sciences, Professor, Head of Department, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-1155-7851

Petro Onofriichuk ^{4 A}

Candidate of Economic Sciences, Senior Researcher, Senior Research Fellow, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0003-2203-5282

Roman Pekuliak ^{5 A}

Doctor of philosophy, Senior Research Fellow, e-mail: aosemenenko@ukr.net, ORCID: 0000-0002-1916-211X

Ivan Motrunych ^{6 C}

Assistant Chief of the Center for Financial and Economic Work-Head of the Financial and Economic Department, email: luka2680@ukr.net, ORCID: 0000-0002-5236-0556

^ACentral Research Institute of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv, Ukraine

^BMilitary Institute of Armored Forces of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine

^CMinistry of Defense of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Received: June 11, 2022 | Revised: June 25, 2022 | Accepted: June 30, 2022

JEL Classification: H56.

DOI: 10.33445/sds.2022.12.3.10

Мета роботи: розкриття основних теоретичних аспектів забезпечення оборонної достатності держави з урахуванням стану розвитку її національної економіки та прогнозованих напрямів розвитку державної військово-економічної стратегії України.

Дизайн/Метод/Підхід дослідження: основними методами досліджень є методи емпіричного аналізу та синтезу, а також метод структурного аналізу, формалізації даних та військово-економічного оцінювання і порівняння.

Результати дослідження: визначено основні складові оборонного значення військово-економічної стратегії України та розкрито їх зміст, зосереджено увагу на особливостях їх практичної направленості в сучасних умовах розвитку України та забезпечення необхідного рівня оборонної достатності.

Теоретична цінність дослідження: у статті теоретично доведено, що максимальний результат виконання завдань підвищення обороноздатності країни можна досягти за умови правильного (логічно вивіреного) комплексного використання всіх елементів принципу оборонної достатності. У статті розкрито логіку взаємодії цих

Purpose: disclosure of the main theoretical aspects of ensuring the defense sufficiency of the state, taking into account the state of development of its national economy and the forecast directions of the development of the state military and economic strategy of Ukraine.

Design/Method/Approach: the main methods of research are the methods of empirical analysis and synthesis, as well as the method of structural analysis, data formalization, and military-economic evaluation and comparison.

Findings: the main components of the defense significance of the military and economic strategy of Ukraine are defined and their content is disclosed, attention is focused on the peculiarities of their practical direction in the modern conditions of the development of Ukraine and ensuring the necessary level of defense sufficiency.

Theoretical implications: the article theoretically proves that the maximum result of the task of increasing the country's defense capability can be achieved under the condition of correct (logically verified) comprehensive use of all elements of the principle of defense sufficiency. The article reveals the logic of the interaction of these elements in modern

елементів у сучасних міжнародних та внутрішніх умовах, в яких перебуває Україна та складові її сектору безпеки і оборони.

international and domestic conditions in which Ukraine and the components of its security and defense sector are.

Paper type: descriptive and analytical.

Тип статті: описово-аналітичний.

Ключові слова: безпека, держава, політика, санкції, економіка, війна.

Key words: security, state, politics, sanctions, economy, war.

1. Вступ

Процедура прийняття рішень військово-політичним керівництвом держави з питань розвитку оборонного сектору держави є процесом багатоаспектним з великою кількістю невизначеностей. У сучасних умовах розвитку України із урахуванням зростання загроз її національній безпеці, намаганнями України вступити до ЄС та НАТО особливого значення набувають процедури планування та прогнозування розвитку її національної економіки та сектору безпеки та оборони. Необхідність чіткого окреслення довгострокового майбутнього України виходить безпосередньо з потреби сьогодення. Передбачення подій надає можливість завчасно приготуватись до них, мінімізувати воєнні та економічні ризики, врахувати позитивні та негативні наслідки, а за необхідністю втрутитись в хід розвитку та внести необхідні корективи. Оскільки в сучасних умовах суттєво ускладнилися цілі соціально-економічного розвитку та їх співвідношення з фінансовими структурами, тривають зміни у економічному потенціалі держави щодо його формування, його структури та змісту, а також джерел його наповнення.

Достатній рівень воєнно-економічного потенціалу держави є основою захищеності її національних інтересів, а також є одним із основних індикаторів оцінювання рівня воєнної безпеки країни в цілому [1–6]. Одним із принципових питань воєнно-економічного прогнозування є визначення опорних (оптимальних) тенденцій зміни воєнно-економічних параметрів: показників очікуваних результатів розвитку сектору безпеки та оборони держави, обсягів необхідних ресурсів для їх досягнення, очікувані результати захищеності національних інтересів країни (рівень її обороноздатності), оцінки наявних економічних можливостей та визначені шляхи їх нарощування.

Процес оновлення сектору безпеки і оборони на основі виконання взаємопов'язаних заходів його розвитку, підготовки та зміцнення його складових направлених на підвищення обороноздатності держави проникає в таку важливу сферу будь-якого суспільства як економіка. Важливим етапом в оновленні будь-якого політичного життя держави є формування нових політичних установок керівництва для підвищення ефективності її розвитку в подальшому. Цей процес накладає відповідні відбитки і на процес воєнного (оборонного) будівництва. Тобто оборонне будівництво повинно буде забезпечуватися переважно новими якісними параметрами. Визначаючим фактором в реалізації відповідної політичної установки є розробка та успішне втілення необхідної воєнно-економічної стратегії держави як під час розвитку оборонної сфери так і в сфері розвитку її національної економіки, а також розвитку державі взагалі. Тому визначення та розкриття основних сучасних аспектів забезпечення оборонної достатності держави з урахуванням стану розвитку її національної економіки є актуальним завданням сьогодення.

2. Теоретичні основи дослідження

Аналіз публікацій пов'язаних із вивченням зазначеної проблематики показує, що воєнно-економічна стратегія держави це одна з найважливіших складових воєнно-економічної політики держави, яка повинна визначати довгострокові, фундаментальні цілі розвитку національної економіки держави та головні засоби їх визначення [1–15].

Охарактеризувати сутність воєнно-економічної стратегії – це теж саме, що уточнити її

місце і роль в більш широкому суспільному процесі – економічній політиці уряду держави. Економічна політика в сучасних умовах розвитку та становлення України є основою формування політики держави та її статусу у світовому співтоваристві інших країн.

Воєнна політика держави відіграє роль забезпечення сталості прогресивного соціально-економічного розвитку держави за рахунок захисту від застосування воєнної сили проти України. Воєнна політика є продовженням соціально-економічної політики держави у світі, можна сказати що вона є похідною від соціально-економічного стану в державі. Воєнна політика є складною багатоаспектною системою і може бути розглянута з різних позицій залежно від контексту її дослідження.

Для більш точного розкриття теоретичних аспектів оборонної направленості воєнно-економічної стратегії держави, треба дослідити логіку взаємодії усіх її елементів в сучасних умовах розвитку країни. Для реалізації принципу оборонної достатності за підходом щодо необхідності забезпечення ефективного воєнного будівництва із переважно якісними новими параметрами необхідно сформулювати основні теоретичні визначення щодо формування поняття оборонної достатності, опису взаємозв'язку її з внутрішніми та зовнішніми воєнними та економічними факторами, які визначальним чином впливають на рівень оборонної достатності країни та стан її національної економіки.

3. Постановка проблеми

Метою статті є розкриття основних теоретичних питань щодо забезпечення необхідного рівня оборонної достатності України з урахуванням стану розвитку її національної економіки та наявних загроз.

4. Результати

Обороздатність держави має достатню міцність тільки за умов достатньої захищеності її від зовнішніх загроз, тому однією із головних її завдань є своєчасне та повне забезпечення озброєнням і військовою технікою (ОВТ), матеріальними та фінансовими ресурсами власних збройних сил. Вирішенням цього завдання повинна займатися воєнна економіка держави, шляхом досліджень питань воєнно-економічної безпеки та воєнно-економічного потенціалу держави, тобто здатності держави забезпечити в економічному відношенні військові потреби. Підтримання достатнього рівня воєнно-економічної безпеки та воєнно-економічного потенціалу держави є одним із основних завдань керівництва держави та результатом проведення його воєнно-економічної політики. Діяльність керівництва держави повинна бути спрямована на те, щоб з одного боку не допустити зниження їх рівня, як загрози зниження її обороноздатності, а з іншого – перевищення оборонних витрат завдасть шкоди економічному зростанню держави та, в подальшому, через зниження економічних можливостей розвитку держави, рівню її обороноздатності. Війну можна програти ще не почавши із-за високого оборонного бюджету, якщо він не відповідає платіжній спроможності населення та рівню розвитку держави в цілому. Якщо умови розвитку держави складаються так, що виникає необхідність її захисту від зовнішніх загроз, тоді основною стає вимога щодо максимального напруження та підпорядкування усіх видів ресурсів воєнним цілям. Частина економічного потенціалу держави, яка може використовуватися для задоволення воєнних потреб за умов максимального напруження матеріальних, людських та фінансових ресурсів держави складає його воєнно-економічний потенціал (ВЕП). ВЕП характеризує воєнно-економічні можливості держави, які безпосередньо можуть бути використані для зміцнення обороноздатності країни та ведення війни.

Основним економічним показником, який може характеризувати стан ВЕП держави та рівень її оборонної достатності – є показник ВВП країни. Цей показник характеризує результати

економічної діяльності країни на макрорівні, тобто – це сукупна ринкова вартість кінцевих товарів та послуг, вироблених підприємствами, організаціями та установами за рік на економічній території країни. Аналіз динаміки ВВП деяких країн світу за 2012–2021 роки свідчить про те (табл. 1), що його зростання протягом досліджуваних років становить від 3 % до 7%. Лідером за темпом зростання ВВП є Китай (середній показник близько 9 %). США, Німеччина, Франція та Велика Британія тримають свої позиції лідерства в економіці, темпи зростання їх ВВП залишилися стандартними та найбільш прийнятними близько 4 %, що є ознакою сталості економіки та дотримання класичних схем її розвитку [7]–[11]. Високі темпи зростання ВВП в Росії та Китаю мають різне підґрунтя. У Китаї дані темпи обумовлені значним розвитком інноваційних технологій в промисловості, що створює передумови до підвищення конкурентоспроможності продукції китайського виробництва на міжнародних ринках. У Росії високі темпи нарощування ВВП обумовлені значним розвитком оборонно-промислового комплексу (ОПК) та подорожчанням сировини природних ресурсів на міжнародних ринках.

У США стабільно високі темпи нарощування ВВП пояснюються значним розвитком ОПК, послідовною політикою щодо скорочення зовнішнього боргу та дефіциту бюджету, а також проведенням ряду реформ. У країнах, суміжних із Україною, спостерігається також зростання ВВП у середньому до 3,3 % за 2012–2020 роки. Зростання спричинене посткризовим синдромом. Зокрема, ВВП Білорусі у 2018 році збільшився на 3 %. Рушієм економіки була обробна промисловість (формує 21,5 % ВВП), темпи зростання якої становили 5,4 %.

Туреччина за показниками зміни ВВП відзначається деяким спадом за останні роки, який викликаний погіршенням умов на фінансових ринках, що призвело до зростання цін на імпортовані товари та інфляції. Зниження темпів економічного зростання провідних економік Єврозони в останні роки призводить до того, що деякі країни не можуть брати на себе зобов'язання щодо оборонних витрат у найближчій перспективі, які повинні бути на рівні не нижче 2 % від ВВП і з яких 20 % повинні бути спрямовані на програми розвитку та закупівлі нового озброєння та військової техніки [6, 9–11].

Також основних показників, які характеризують стан ВВП держави та рівень її оборонної достатності можна віднести показник оборонних витрат. Аналіз показника витрат на оборону в провідних країнах світу показує (табл. 2, табл. 3), що країни Європи та США скорочували свої витрати на оборону, але в сучасних складних воєнно-політичних умовах, починаючи з 2014 року, ці країни намагаються відновити фінансування оборонної сфери до обсягів 2007-2008 років.

Таблиця 1 – ВВП деяких країн світу (млрд. дол. США)

Роки Країна	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
США	16 197,01	16 784,85	17 521,75	18 219,30	18 707,19	19 485,39	20 544,34	21 439,45	19 332,16	20 240,77
Німеччина	3 527,34	3 732,74	3 883,92	3 360,55	3 466,79	3 656,75	3 947,62	3 863,34	3 671,28	3 862,19
Франція	2 683,83	2 811,08	2 852,17	2 438,21	2 471,29	2 586,29	2 777,54	2 707,15	2 577,55	2 693,54
Росія	2 210,26	2 297,13	2 059,98	1 363,59	1 282,72	1 578,62	1 657,55	1 637,89	1 566,38	1 621,20
Китай	8 532,23	9 570,41	10 438,53	11 015,54	11 137,95	12 143,49	13 608,15	14 140,16	13 771,44	15 038,42
Велика Британія	2 704,89	2 786,02	3 063,80	2 928,59	2 694,28	2 666,23	2 855,30	2 743,59	2 726,81	2 868,60
Білорусь	65,69	75,53	78,81	56,45	47,72	54,73	60,03	62,57	56,42	59,98
Польща	500,36	524,23	545,39	477,58	472,03	526,22	585,66	565,85	558,71	582,18
Туреччина	873,98	950,58	934,19	859,80	863,72	852,68	771,35	743,71	732,78	769,42
Румунія	171,20	190,95	199,63	177,89	188,49	211,70	239,55	243,7	227,57	236,44

*- планові значення величин ВВП (з урахуванням прогнозних даних МВФ на розвиток економічної ситуації)

Європа зрозуміла небезпеку недофінансування оборонної сфери. За словами Генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмуссена, “свобода не приходиться безкоштовно, і будь-яке рішення, прийняте для того, щоб покращити нашу економіку, не повинно увертнути нас у кризу іншого роду – кризу безпеки” [12].

Таблиця 2 – Витрати на оборону в деяких країнах світу (млрд дол США)

Країна	Значення показників по роках								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
США	725,205	679,229	647,789	633,83	639,856	646,753	682,491	732,00	750,00
Німеччина	44,47	44,866	44,216	37,02	39,725	42,366	46,512	49,30	45,05
Франція	50,217	52,002	53,135	45,648	47,37	49,196	51,41	50,10	59,54
Росія	81,469	88,353	84,697	66,418	69,245	66,527	61,388	65,10	66,00
Китай	157,39	179,881	200,772	214,472	216,404	228,466	253,492	261,00	278,22
Велика Британія	58,496	56,862	59,183	53,862	48,119	46,433	49,892	48,70	46,88
Білорусь	0,817	0,971	1,011	0,724	0,597	0,631	0,715	0,75	0,55
Польща	8,987	9,276	10,345	10,213	9,164	9,871	12,041	11,90	11,23
Туреччина	17,694	18,428	17,577	15,669	17,828	17,823	19,649	20,40	19,00
Румунія	2,103	2,453	2,692	2,581	2,644	3,622	4,359	4,90	4,55

На тлі скорочення оборонних витрат країнами Європи та США такі країни, як Китай та Росія, щорічно здійснювали нарощування витрат в середньому на 20–30% від попередніх показників.

Таблиця 3 – Витрати на оборону провідних країн світу (% ВВП)

Країна	Значення показників по роках								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
США	4,48	4,05	3,7	3,48	3,42	3,32	3,32	4,48	3,79
Німеччина	1,26	1,2	1,14	1,1	1,15	1,16	1,18	1,26	1,34
Франція	1,87	1,85	1,86	1,87	1,92	1,9	1,85	1,87	1,94
Росія	3,69	3,85	4,11	4,87	5,4	4,21	3,7	3,69	4,16
Китай	1,84	1,88	1,92	1,95	1,94	1,88	1,86	1,84	1,90
Велика Британія	2,16	2,04	1,93	1,84	1,79	1,74	1,75	2,16	1,79
Білорусь	1,24	1,29	1,28	1,28	1,25	1,15	1,19	1,24	1,33
Польща	1,8	1,77	1,9	2,14	1,94	1,88	2,06	1,8	2,13
Туреччина	2,02	1,94	1,88	1,82	2,06	2,09	2,55	2,02	2,78
Румунія	1,23	1,28	1,35	1,45	1,4	1,71	1,82	1,23	2,15

Такі показники обумовлені значним фінансуванням розвитку ОПК країн та вирішенням проблем переозброєння власних ЗС. Незначне нарощування оборонних витрат спостерігається також у країнах, суміжних із Україною, і складає 3 % до 8 %. Основними причинами нарощування для ЗС Туреччини є переозброєння ЗС, яке вимагає збільшення витрат на бойову підготовку особового складу. Для Польщі, Румунії збільшення витрат викликано підвищенням соціального рівня військовослужбовців та також рівня боєготовності власних ЗС. У Білорусі зростання оборонних витрат спричинене збільшенням витрат на експлуатацію ОБТ та дорожчанням енергоресурсів, що збільшує показники витрат на бойову підготовку, а також зовнішніми та внутрішніми загрозами зі сторони Росії [7–12]. Найбільші показники оборонних витрат у світі відносно ВВП мають США та Росія. США за останні декілька років скоротили свої оборонні витрати, а Росія за цей час практично наздогнала США за показником оборонних витрат відносно ВВП. Такий перебіг подій, останніми роками створює нестабільну безпекову обстановку у світі. Інші країни Європи, також як і США, притримувалися курсу економії на власних ЗС. За попередні 5 років показники оборонних витрат відносно ВВП

в Німеччині, Франції, Великій Британії підтримувалися або знижувалися, що є одним із дестабілізуючих факторів порушення безпекового середовища у Європі та створення дисбалансу з цього питання у світі.

Однією з основних цілей воєнної політики України визначено [10] запобігання виникненню воєнних конфліктів, а одним із шляхів запобігання виникненню воєнних конфліктів – забезпечення боєздатності ЗС України та інших військових формувань на рівні, достатньому для стримування потенційного агресора від застосування воєнної сили проти України. Дослідження законодавчої бази України з питань забезпечення обороноздатності держави показують, що її основу становлять ЗС України, рівень досконалості, оснащеності та навченості яких і визначає її оборонну достатність. Тобто, саме ЗС України є основою забезпечення воєнної безпеки держави.

Оборонна достатність будь-якої країни особливо в такій сфері як воєнна безпека у більшості своїх показників повинна базуватися на власних фінансових, матеріальних та людських ресурсах. Потреби Збройних Сил України та інших силових структур в озброєнні і військовій техніці залежать від їх кількості та стану у військах та визначаються чисельністю відповідних організаційних структур. Питання щодо забезпечення потреб в ОВТ має вирішуватися у взаємозв'язку з визначенням необхідної чисельності збройних сил як суттєвої складової частини оборонної достатності.

Воєнна безпека держави забезпечується шляхом розвитку і удосконалення військової організації держави та її оборонного потенціалу, а також виділенням на їх розвиток достатнього обсягу фінансових, матеріальних та інших видів ресурсів.

Обрис ймовірних противників та розроблення сценаріїв боротьби з ними є вихідною точкою в першу чергу для визначення завдань складовим сектору оборони держави та частково складовим сектору безпеки. Сформовані вимоги до готовності виконувати ці завдання визначеним складом є основою формування оборонного бюджету України. Але відсутність розумних обмежень щодо оборонних витрат негативно буде відбиватися на розвитку національної економіки країни, та навпаки значні обмеження витрат на оборону призведе до знищення позитивних суверенних основ соціального та державного будівництва, а отже, і основ національної безпеки країни в цілому. Яскравим прикладом такої економії на безпеці є Україна сьогодні.

Оборонна достатність держави залежить від низки факторів, які можуть бути умовно поділені на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх належать такі групи факторів: політичні, воєнні, економічні, соціокультурні, соціально-психологічні, демографічні, духовні, часові, інформаційні тощо. Фактори цих груп визначають воєнну могутність держави та її воєнний, економічний, соціальний, політичний, духовний та інші потенціали у сфері оборони. Вони потребують урахування під час забезпечення необхідного рівня оборонної достатності, тобто формування оборонної політики держави. Водночас, незважаючи на те, що від впливу внутрішніх факторів залежить досягнутий рівень складових потенціалів воєнної могутності держави, визначальними як для оборонної політики держави взагалі, так і для забезпечення оборонної достатності, є зовнішні фактори. Саме вони відбивають особливості історичного періоду чи епохи та цивілізаційні особливості країни [2] й у своїй сукупності зумовлюють певний необхідний рівень оборонної достатності. Зовнішні фактори відповідно до їх властивостей та ступеня впливу на рівень оборонної достатності держави поєднуються у такі групи [3]: географічні; історичні (цивілізаційні); економічні; політичні; військові; релігійні; етнічні; інформаційні; екологічні тощо. За своїми властивостями зовнішні фактори визначають воєнно-політичні цілі для держави та національних ЗС.

Економічна політика виконує досить відповідальні функції:

по-перше, вона всебічно аналізує економічну обстановку і прогнозує її розвиток, виробляє обґрунтовані ідеї, положення, концепції соціально-економічного розвитку держави;

по-друге, здійснює переведення розроблених планів в сферу реальної практичної діяльності, забезпечує виконання і контроль поставлених задач;

по-третє, мобілізує людські ресурси на реалізацію задач соціально-економічного розвитку;

по-четверте, веде пропаганду, яка направлена на ідеологічне забезпечення управління воєнними та економічними процесами.

Залежно від важливості тієї чи іншої із вищезазначених функцій розрізняють дві частини економічної політики: економічну стратегію та економічну тактику, які тісно взаємопов'язані між собою. Але все ж можна стверджувати, що перші дві функції економічної політики належать до економічної стратегії, а третя до економічної тактики. Тобто можна сказати, що економічна стратегія – це та частина економічної політики, яка її створює.

Сьогодні також існує багато визначень воєнної політики, які відображають її різні аспекти: призначення, місце в державній політиці, складові, суб'єкти формування й реалізації тощо. Західна наукова думка замість терміна «воєнна політика» використовує термін «оборонна політика» (defense policy). Аналіз найпопулярніших англійських джерел (словника Merriam Webster [16], енциклопедії Britannica [17]) показав, що під оборонною політикою розуміють державну політику з питань міжнародної та воєнної безпеки, тобто на перший план висувается цілеспрямована діяльність держави стосовно зовнішніх умов – об'єкт впливу воєнної політики розташований у середовищі зовнішніх воєнно-політичних відносин. Російський воєнний енциклопедичний словник [18] розглядає воєнну політику як систему поглядів, відносин і діяльності суспільства та його соціально-політичних інститутів, безпосередньо пов'язаних зі створенням воєнної організації, підготовкою та застосуванням засобів збройного насильства в політичних цілях; складову частину загальної політики держави. Тут головне змістовне навантаження робиться на цілеспрямованій діяльності держави стосовно внутрішніх умов – об'єкт впливу розташований усередині держави, у складових її воєнної могутності.

На сучасному важливому історичному етапі розвитку та становлення України як самостійної держави воєнно-економічна стратегія розвитку України призвана вирішувати завдання, які мають забезпечувати всебічний розвиток держави, розкривати та ефективно використовувати її можливості, сприяти розвитку суспільства та зміцненню її обороноздатності. Фундаментальною метою розвитку воєнно-економічної стратегії в оборонній сфері є створення якісно нових боєготових Збройних Сил України та досягнення якісно нового стану суспільства. Головними економічними засобами досягнення цієї стратегічної цілі є: прискорення науково-технічного прогресу в оборонній сфері та взагалі в державі; впровадження виважених структурних змін в економіці; удосконалення виробничих відносин, системи управління та методів господарювання.

Бойова готовність ЗС – це їх здатність в будь-яких умовах обстановки почати військові дії в установлені строки та успішно виконати поставлені завдання. Рівень бойової готовності військ являє собою системну єдність технічної оснащеності, військової майстерності і стану морального духу. Здатність військ виконувати поставлені перед ними завдання значною мірою залежить від того, як організована їх діяльність, створення, модернізація, ремонт і утримання ОВТ, фінансування військових потреб. Треба розуміти сьогодні, що будь-яка діяльність повинна мати: мету; засоби; процес; результат. Результат узагальнено характеризується двома показниками – ефектом та витратами фінансових ресурсів. Складний і неоднозначний процес діяльності військової організації можна представити як сукупність окремих заходів. Під заходом розуміють будь-яку цілеспрямовану діяльність у рамках воєнно-економічних відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну (обігу) і споживання кінцевого військового продукту, причому цей процес можна вивчати з різних точок зору. Оскільки воєнно-економічний аналіз має на меті підвищення ефективності використання

ресурсів, тому предметом аналізу є специфічні економічні відносини, що виникають з приводу пошуку найбільш ефективних шляхів використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів для виконання завдань, що стоять перед воєнною системою держави [13, 14]. Тобто необхідно використовувати методи обґрунтування планів заходів щодо забезпечення бойової готовності військ (з урахуванням витрат на їх проведення) та результату, що досягається, так званого ефекту діяльності.

Воєнне будівництво на сучасному етапі розвитку країни та її Збройних Сил здійснюється на основі розроблених концепцій та програм, які визначають сучасну політику держави. Це знаходить своє втілення в оборонному характері воєнної доктрини. Тобто одним з основних її елементів є принцип оборонної достатності. Достатність сил та засобів для оборони – це рівень воєнної могутності держави, який вимірюється відносно рівня воєнної загрози, характеру, інтенсивності ведення можливих воєнних дій та визначається потребами необхідними для забезпечення безпеки держави взагалі. Воєнна могутність держави характеризується через економічний, науковий, морально-політичний та воєнний потенціали. Тоді принцип оборонної достатності є комплексним, який утримує в собі одночасно політичний, воєнний, технічний та економічний елементи.

Сутність воєнно-економічної стратегії держави полягає перед усім у визначенні направленості щодо вирішення задач прискорення соціально-економічного розвитку країни. Стає зрозумілим, що при цьому вирішуються і принципові оборонні задачі. Максимальний результат виконання цих задач можна досягти за умови правильного (логічно вивіреного) комплексного використання всіх елементів принципу оборонної достатності. Логіку взаємодії цих елементів у сучасних міжнародних та внутрішніх умовах, в яких перебуває Україна та її Збройні Сили можна представити так:

по-перше вихідними положеннями є політичні домовленості України з іншими країнами щодо співробітництва у сфері оборони (без'ядерна держава, співробітництво з НАТО, заборона хімічної зброї та ін.);

по-друге – у воєнному плані це потребує створення такої структури Збройних Сил, бойовий склад яких був би достатнім для вирішення поставлених завдань перед ЗС та для відбиття можливої агресії та забезпечення достатнього рівня обороноздатності держави з врахуванням її практичних можливостей;

по-третє – в військово-технічному співвідношенні це зміна в завданнях ЗС буде викликати відповідні зміни в структурі воєнно-економічних потреб. За своєю сутністю воєнно-економічні потреби держави уявляють собою сукупність її економічних потреб, які обумовлюються всебічним забезпеченням обороноздатності країни. До них належать також накопичення, зберігання та підтримання необхідного рівня запасів, всебічна мобілізаційна готовність та інші складові;

по-четверте – в економічному плані вказані потреби служать основними орієнтирами для розробки воєнного бюджету, тому як військова продукція може продаватися тільки на державному чи загальнодержавному рівні. Це означає, що уся вартість озброєння цілком відшкодовується з тієї частини національного доходу, яка концентрується та перерозподіляється через механізм державних фінансів. Скорочення воєнно-економічних потреб створює об'єктивні умови для відповідного зменшення бюджету на оборону;

по-п'яте – економічне забезпечення ЗС спирається на оборонне виробництво (ОПК). Найважливіше направлення його розвитку полягає в тому щоб забезпечити точний облік обсягів і структури воєнно-економічних потреб для оборони. Зниження потреб в зброї та військовій техніці потягне за собою зменшення попиту на матеріальні засоби (виробниче обладнання, транспорт, сировину різних видів тощо), які необхідні для виготовлення продукції воєнного призначення та підтримання відповідного рівня її запасів.

Така об'єктивна логіка розвинутої реалізації принципу оборонної достатності розкриває

цільові направлення оборонних аспектів воєнно-економічної стратегії держави. Принцип, що розглядається сьогодні в сучасних умовах розвитку України пропонує зниження рівнів воєнного та воєнно-економічного протистояння, перехід від економіки озброєння до економіки підвищення економічного зростання держави та покращення взаємних економічних відносин держав, тобто рівності та однакової безпеки країн. Але, як відомо ці принципи у світі продовжують порушуватися навіть державами які їх пропагують: США, Росія тощо. Україна сьогодні готова до радикальних змін і конструктивних переговорів щодо скорочення озброєння та військового тиску на інші держави. Проте положення у світі в ході останніх випадків воєнної агресії залишається складним та суперечливим. Центри накопичення агресії не тільки продовжують існувати, а й постійно запалюються нові (Ірак, Афганістан, Чечня, Абхазія, Південна Осетія, Сирія, Україна тощо).

У складних геополітичних умовах, які мають тенденції глобалізації, Україна все ж таки повинна прагнути до реалізації принципу оборонної достатності, але не за старими поглядами щодо намагання досягнення паритетності кількісного порівняння стратегічних сил за бойовими можливостями ймовірних супротивників, що буде знесилювати економіку, а на основі нового стратегічного мислення. Мислення не на один чи два роки вперед, а на довгострокову перспективу. Сьогодні існує в Україні та в її Збройних Силах необхідність забезпечувати ефективність воєнного будівництва переважно якісними параметрами на визначених стратегічно важливих напрямках формування якісно нових ЗС. Під час планування розвитку ЗС України треба розуміти пріоритетність напрямків забезпечення необхідного рівня оборонної достатності майбутніх ЗС України.

Сучасні умови розвитку ЗС України, особливо під час економічної кризи та світової коронавірусної небезпеки показують, що не можливо охопити усе, треба завжди виділяти принципово важливі положення сучасної економічної стратегії в оборонній сфері, які в будь-яких прогнозованих умовах повинні з найбільшою повнотою практично втілюватися для забезпечення формування єдиного ланцюга розвитку оборонної сфери держави. Побудова якісно нових ЗС України в умовах становлення української економіки можлива тільки за умови відкидання консерватизму та планування подальшого їх розвитку на основі використання нових прогресивних технологій. Треба виділити головні напрями досягнення планового результату на довгострокову перспективу та за будь-яких умов намагатися найбільш ефективно їх реалізовувати. За неможливості повної їх реалізації, повинна бути сформована пріоритетна піраміда щодо їх практичної реалізації за роками. Економічні процеси завжди несуть ризики, але практичне втілення цих ризиків за роками не повинно негативно позначатися на стратегічних планах держави щодо розбудови власних ЗС бо це є головний суб'єкт забезпечення національної безпеки держави.

Першою найважливішою сьогодні складовою оборонного значення є необхідність рішучої дії на воєнно-технічне оснащення ЗС України. Акцент на якість щодо озброєння і військової техніки, що перебуває на озброєнні в ЗС України викликаний перш за все її неминучим старінням, зниженням її надійності та бойових можливостей. Необхідно як найшвидше проводити заміну та оновлення ОВТ – це можливо тільки за умов покращення центрального питання воєнно-економічної стратегії держави – кардинальні зміни та прискорення науково-технічного прогресу за єдиним стратегічним задумом, який являє собою систему економічних, організаційних, ідеологічних заходів, які направлені на створення найбільш сприятливих умов для розвитку науки та втілення її результатів в новій техніці та нових технологіях. Важливою частиною цієї державної системи є її воєнно-технічна складова, яка являє собою також систему поглядів та заходів, які визначають розвиток засобів збройної боротьби та достатню технічну оснащеність ЗС в інтересах захисту держави від можливих агресій. Ця система займається розробкою конкретних заходів, які направлені на розвиток ОВТ, реалізацією розроблених планів їх створення, закупівлі та виробництва, експлуатаційно-

технічним забезпеченням високої бойової готовності ОВТ та ефективним його використанням.

Военно-технічна складова науково-технічного прогресу єдиного стратегічного задуму повинна:

- сприяти забезпеченню першочергового розвитку тих засобів збройної боротьби, від яких головним чином залежить могутність ЗС, їх здатність вирішувати стратегічні та оперативно-тактичні завдання щодо захисту держави;

- науково обґрунтовувати та визначати раціональний склад ОВТ для кожного виду ЗС та роду військ з урахуванням можливості їх щільної взаємодії в операціях;

- забезпечувати розробку, випуск, закупівлю нових зразків ОВТ базуючись на нових наукових та технічних досягненнях;

- забезпечувати модернізацію ОВТ, що знаходиться вже на озброєнні;

- добиватися високої технологічності ОВТ.

Сьогодні треба зрозуміти, що без ОВТ не має ЗС України, не залежно від їх чисельності та складу.

Другою складовою військово-економічної стратегії держави в сфері оборони є активна направленість на підвищення інтенсивності військово-економічних та наукових досліджень. Розвиток військової науки є одним із найважливіших елементів оборонного будівництва. У сучасних умовах її розвитку в Україні її головні якісні параметри залежать від прискореного розвитку пріоритетних напрямків, в першу чергу від розробки нових концепцій військового мистецтва у відповідності із оборонним характером нашої військової доктрини.

Найважливішу роль в цьому виконує військова економіка – наука, яка уявляє систему знань про економічне забезпечення підготовки і ведення війни, принципах, способах та методах оснащення ЗС матеріальними засобами, про їх ефективне використання для вирішення воєнних завдань. Військова економіка входить до числа складових економічної стратегії будь-якої держави і разом іншими економічними, воєнними і спеціальними науками призвана науково обґрунтовувати найбільш ефективні шляхи рішення сучасних військово-економічних задач щодо захисту України, підтримання постійної бойової готовності ЗС з метою гарантування безпеки та недоторканості держави. Конкретними завданнями теорії військової економіки в Україні сьогодні можна вважати: обґрунтування кількісних показників військово-економічних потреб з позиції принципу оборонної достатності; аналіз якісних показників сфери народного господарства в умовах оборонного характеру нашої військової доктрини (галузеві структури, направлення капіталовкладень та усіх ресурсів взагалі, розподіл трудових ресурсів, економічна ефективність військового виробництва тощо); аналіз використання економічних ресурсів в воєнних цілях в часі та в просторі (організація доставки ОВТ в умовах війни); дослідження економічної готовності держави до війни; вивчення економічних можливостей противника.

Якщо розглянути залежність війни та економіки, тоді можна сказати, що військово-економічна наука вивчає конкретні форми їх взаємодії між ними, які обумовлені наявним рівнем економічного розвитку та відповідним йому способом ведення війни, тобто досліджуються перш за все конкретні способи економічного забезпечення війни. Наявні економічні можливості держави і вимоги до ведення війн у світі, а також зміст військово-економічних відносин, які складаються на цих основах розкривають закономірності військово-економічних явищ та процесів, які властиві відповідному часовому етапу розвитку країни. Вивчення цих явищ та процесів у зв'язку із технічними напрямками розвитку військової економіки є теоретичною основою для пізнання конкретних проявів цих закономірностей у окремих галузях військово-економічної діяльності (транспорт, логістика, забезпечення, постачання, фінансування тощо), які досліджують галузеві та спеціальні військово-економічні дисципліни. Теорія військової економіки пов'язана з цими дисциплінами та спирається на їх дані, узагальнює їх та збагачується і розвивається у результаті взаємодії з ними. Конкретні способи

економічного забезпечення війн розглядаються завжди у розвитку. Тобто предметом теорії воєнної економіки є воєнно-економічні відношення з урахуванням їх цілісності розуміння взагалі. Дослідження виробництва, розподілу, обміну та споживання предметів воєнного призначення в їх внутрішньому єднанні і обумовленості, з одночасним взаємозв'язком із технічною стороною воєнної економіки та усією економікою країни в цілому, а також із взаємозв'язком між політикою і воєнною справою, воєнна економіка як наука з'ясовує об'єктивні закони та закономірності економічного забезпечення війн на різних етапах історичного розвитку країни. Разом із іншими економічними, воєнними і спеціальними науками вона призвана науково обґрунтовувати найбільш ефективні рішення сучасних воєнно-економічних задач захисту держави та підтримання на рівні боєготовності, який гарантує достатній опір будь-кому агресору. Воєнна економіка як наука досліджує найважливішу галузь воєнного будівництва, чим і визначається її значення для підготовки військових кадрів та розроблення найважливіших теоретичних та прикладних проблем економічного забезпечення збройного захисту держави. Спеціалісти із воєнної економіки повинні генерувати правильні загальні погляди і конкретні методи та методики воєнно-економічного аналізу, який є основою обґрунтування більшості рішень щодо подальшого розвитку сектору оборони держави.

Воєнна економіка виникла та розвивається у рамках національної економіки, у щільному зв'язку із політикою держави, під впливом взаємозв'язку війни та економіки. Відомо, що перемога насильства ґрунтується на виробництві зброї, а виробництво зброї, у свою чергу, ґрунтується на виробництві взагалі. Тим самим підкреслюється важливість військової складової економіки для ходу та результату війни. Досліджуючи процес економічного забезпечення підготовки та ведення першої світової війни, фахівці визнають, що в економіці більшості провідних держав функціонує особлива її частина, яка безпосередньо задовольняє військові потреби та пов'язана напряду або не напряду з воєнним постачанням. Положення про те, що війна є продовженням політики, розповсюджується на всі матеріальні та духовні процеси, які пов'язані із підготовкою та веденням війни. Тому, воєнна економіка – особлива, специфічна частина національної економіки, яку політика держави підпорядковує процесу економічного забезпечення військових потреб.

Воєнній економіці як важливій складовій частині національної економіки властиві основні риси, які характерні для всієї економіки держави. Це обумовлено насамперед тим, що у сфері воєнної економіки, як і в економіці суспільства, діють загальні економічні закони, такі, як закон зростання потреб, закон підвищення продуктивності праці, закон вартості. Такі загальні закони застосовуються до виробництва та обміну взагалі. Розвиток та функціонування воєнної економіки визначаються також специфічними економічними законами даного способу виробництва. Вони органічно пов'язані із відносинами власності на засоби виробництва, зі всією системою виробничих відносин. Дослідниками зроблено висновок, що вся організація армій й застосовуваний ними спосіб ведення бою, тобто перемоги та поразки, будуть залежати від матеріальних (економічних) умов.

Залежність ходу та результату війни від рівня матеріального виробництва можна простежити на всьому історичному проміжку. Навіть у той період, коли збройна боротьба велась холодною зброєю, її результат залежав від її якості та кількості. Дана залежність стала ще більш значною, коли почали застосовувати вогнепальну зброю та збройна боротьба почала носити машинний характер. Як визначають фахівці, з того моменту, як військова справа стала однією з галузей крупної промисловості (броненосні судна, нарізна артилерія, швидкострільна зброя, магазинні гвинтівки, кулі із сталеву оболонкою, бездимний порох тощо), крупна промисловість, без якої все це не може бути виготовлено, стала політичною необхідністю.

Воєнна економіка як специфічна частина національної економіки має складну структуру. У загальному вигляді вона складається з оборонних (воєнних) галузей

промисловості; базових галузей національної економіки в частині, в якій вони забезпечують оборонні галузі промисловості засобами виробництва, а трудові ресурси воєнної економіки та особовий склад збройних сил – предметами споживання; транспорту, зв'язку системи матеріально-технічного постачання, а також науки, охорони здоров'я, просвітництва в частині обслуговування виробництва військової продукції та функціонування збройних сил.

Розрізняють наступні види внутрішньої структури сучасної воєнної економіки: функціональна, відтворювана, галузева та територіальна.

Функціональна структура воєнної економіки характеризує її як відносно самостійну підсистему, яка розвивається в рамках національної економіки, всіх її галузей та сфер. Співвідношення між військовим та цивільним виробництвом не залишається незмінним та постійно змінюється. В організаційно-технічному плані військове виробництво та воєнна економіка не є окремою сферою національної економіки. Відносна самостійність воєнної економіки обумовлена специфічним функціональним призначенням військової продукції, особливостями її зв'язків із споживачами у сфері забезпечення Збройних Сил. В умовах науково-технічного прогресу відбувається ускладнення технології воєнного виробництва та подальше відокремлення виготовлення найбільш складних видів кінцевої військової продукції. Разом із тим відбувається і процес протилежного порядку – диверсифікації військового та цивільного виробництва.

За функціональної структурою воєнна економіка включає виробництво кінцевої воєнної продукції або власне воєнне виробництво, виробництво предметів споживання та виробництво засобів виробництва для виробництва воєнної продукції. Ці три сектори є основними елементами воєнної економіки як системи з точки зору матеріально-речових факторів виробництва та кінцевих результатів виробничої діяльності.

Першим важливим структурним елементом воєнної економіки є військове виробництво, де виготовлюються основні види воєнної продукції, яка поступає у Збройні Сили. Власне воєнне виробництво визначає кінцеві результати виробничої діяльності воєнної економіки: номенклатуру, кількість та якість військової продукції, її бойову та економічну ефективність. Функціонування цього структурного елемента щільно пов'язано із боротьбою за воєнно-технічну перевагу. Саме тут досягнення науково-технічного прогресу втілюються у кількість та якість озброєння, військової техніки та інших матеріальних засобів, які у свою чергу впливають на технічну оснащеність, організаційну структуру та способи ведення воєнних дій. Продукція, яка виробляється у воєнному виробництві – це кінцева продукція. Вона доволі різноманітна за характером та номенклатурою. Основна частина кінцевої воєнної продукції має специфічні натурально-речовинними властивостями, які роблять її непридатною у використанні ані у матеріальному виробництві, ані для особистого споживання. Кінцева воєнна продукція використовується ні в економіці, а у збройних силах у процесі їх будівництва, підготовки та ведення збройної боротьби. Отже, ця продукція не відтворює ані засоби виробництва, ані предмети споживання. Військове виробництво є першим елементом функціональної структури воєнної економіки.

Другим елементом функціональної структури воєнної економіки є виробництво предметів споживання, призначених для відтворення трудових ресурсів воєнної економіки і для забезпечення життєдіяльності особового складу збройних сил. Функціонування цього елемента воєнної економіки пов'язано із виробництвом сільського господарства, галузями харчової та легкої промисловості. Комплекс цих галузей є також базою виробництва товарів народного споживання.

Виробництво продуктів харчування є самою першою умовою життя безпосередніх виробників й виробництва взагалі. У сучасних умовах особливо зростає роль сільськогосподарського виробництва для надійного забезпечення потреб населення у продуктах харчування, а промисловості – у сировині. Велике значення це має у зв'язку із

можливим масовим зараженням місцевості, втратами та руйнуваннями, які можуть вплинути на посіви, збирання врожаю, його транспортування й перероблення, а також на вирішення інших завдань сільськогосподарського виробництва і, як наслідок, негативно вплинуть на забезпеченні промисловості сировиною, а населення та особового складу збройних сил продуктами харчування.

Третім елементом функціональної структури воєнної економіки є виробництво засобів виробництва для військових потреб. Згідно натурально-речовій формі продукція цього сектора виробництва виступає у вигляді знарядь праці і предметів праці, які напряду або не напряду беруть участь у виробництві військової продукції.

У сучасних умовах особливі вимоги пред'являються не тільки до кількості, але й до якості засобів виробництва. Підприємства оборонної промисловості використовують доволі складні зразки обладнання, контрольно-виміральної апаратури тощо. Деякі види знаряддя праці, які використовуються у виробництві кінцевої військової продукції, за своїм технологічним призначенням мають унікальний характер й застосовуються тільки у військовому виробництві. Являючись основною системою воєнної економіки, знаряддя праці визначають її технологічні можливості. У зв'язку із цим у складі першого підрозділу суспільного виробництва (група «А» промисловості) виділяються галузі (підприємства), які спеціалізуються на виробництві знарядь праці для воєнної економіки.

Воєнна економіка пред'являє підвищений попит й на предмети праці – конструкційні матеріали, різні види сировини, палива та інші вихідні та допоміжні матеріали. Предмети труда вирішальним чином визначають якість, надійність та бойову ефективність кінцевої військової продукції. Коло предметів труда, що знаходяться у сфері воєнної економіки, постійно поширюється. Якщо у роки другої світової війни з 98 елементів періодичної таблиці Д. І. Менделєєва для виробництва озброєння використовувалося 50, то зараз із 105 – більш ніж 80. Поряд із широким використанням «традиційних» матеріалів (сталь, алюміній, мідь, свинець, олово, цинк) застосовуються титан, берилій, германій, рубідій, цирконій, ніобій, та інші рідкоземельні елементи.

Особливі властивості має військова продукція (паливо, продовольчі ресурси, медикаменти тощо), яка за своїми натурально-речовими властивостями не відрізняється від аналогічної продукції національної економіки: вона як і кінцева військова продукція не бере участь у відтворювальному процесі.

Потреба у кінцевій військовій продукції, а також у предметах споживання, необхідних для забезпечення функціонування ЗС, формують показники їх потреб. Ці потреби можна поділити на дві групи. До першої відносяться озброєння, техніка та інші матеріальні засоби, які використовуються багато разів до виходу з ладу внаслідок технічних або бойових причин. Другу групу складають витратні матеріальні засоби. Це – боєприпаси, ракетне паливо, пальне і мастильні матеріали, продовольство, запасні частини та інші матеріальні засоби, які витрачаються під час застосування ЗС.

У ході історичного розвитку змінюється не тільки обсяг матеріальних потреб збройних сил, але й співвідношення між різними видами військової продукції. При цьому у вартісному вираженні частка озброєння і техніки збільшується, а частка іншої військової продукції відносно скорочується.

У сучасних умовах розвитку України потрібно суттєво підсилити конструктивність та вивіреність наукових досліджень, які проводяться в інтересах розробки воєнно-економічної стратегії держави особливо щодо питань забезпечення оборонної достатності. Сьогодні наше воєнно-економічне мислення "хворіє" інертністю, шаблоном радянських часів, відсутністю конкурентності наукових ідей. Важко розраховувати на високі показники без рішучої відмови від застарілих підходів, методів та стереотипів, щодо створення нових ЗС України на якісно новій основі. Вихід полягає в розробці концепцій та замислів на економічному ґрунті з

формуванням заказів вченим з перспективою на майбутнє.

Відомо, що потреби армії та інших силових структур в щорічних закупівлях озброєння та військової техніки залежать від їх кількості, що знаходиться в офіційному користуванні, тобто в кінцевому підсумку від чисельності відповідних організаційних структур. Тому питання про потреби в озброєнні має вирішуватися у взаємозв'язку з визначенням необхідної чисельності збройних сил як суттєвої складової частини оборонної достатності.

З формальної точки зору ця проблема відноситься до класу слабо структурованих проблем, що характеризуються нечіткістю цілей розвитку збройних сил і складністю формалізації багатьох функціональних зв'язків між їх компонентами. Сьогодні це питання має достатньо глибокі теоретичні дослідження, але щодо практичної його реалізації на рівні Збройних Сил та уряду є сьогодні достатньо вагомими проблеми, особливо в умовах відкритої збройної агресії Росії проти України. На практиці рішення з питань визначення та обґрунтування чисельності Збройних Сил України та кількості закупівель складних зразків ОВТ приймаються вищими органами державного і військового управління на основі передісторії, евристичних уявлень про майбутні потреби, а також на основі різного роду приватних та експертних оцінок. Для того оцінити щорічні потреби обсягів закупівель ОВТ для сектору оборони держави, а й відповідно частково із використанням цих показників спрогнозувати рівень оборонної достатності країни протягом якогось визначеного періоду часу необхідно чітко сформулювати методологічні погляди щодо змісту та структури оцінювання рівня оборонної достатності на основі завчасно визначеної системи воєнних та економічних показників.

Практично усі складні зразки ОВТ (танки, літаки, кораблі, різні системи тощо) певний термін доцільного їх перебування на озброєнні (наприклад, бронетанкова техніка та артилерія – 30-40 років, для літаків – 25-35 років, кораблів 40-50 років, радіоелектронних систем – 15-20 років тощо). Тобто стає зрозуміли, якщо орієнтуватися на показники термінів перебування складних зразків ОВТ на озброєнні, тоді можна сказати, що для підтримання достатнього рівня боєздатності ЗС та відповідності зразків ОВТ сучасним вимогам до них необхідно щорічно оновлювати в середньому по 3-5% від чисельності кожного виду ОВТ або в середньому 3-5 одиниць ОВТ на кожні 100, що знаходяться у військах.

У сучасних воєнно-економічних умовах розвитку країн процес переозброєння має достатньою мірою нерівномірний характер: невисокі темпи в період освоєння виробництва нового зразка поступово досягають рівня 8-10% від чисельності відповідного озброєння, що обумовлюється економічною доцільністю і технологічними можливостями. Шляхом швидкого оновлення більшості зразків ОВТ за короткі часові періоди із значним навантаженням на власну економіку йшли країни, які були впевнені у стабільності своєї економічної ситуації у державі, або були стурбовані рівнем своєї безпеки в умовах, що склалися у певний період часу. За останні 20-30 років до країни, які досягали темпи переозброєння власних збройних сил понад 10% від існуючих зразків були США, Росія, Китай, Туреччина.

Вимоги за обсягами виробництва озброєння в мирний час безпосередньо залежать від кількості озброєння, що знаходиться у військах та чисельності збройних сил. У сучасних умовах терміни створення нових систем зброї становлять 10-12 років, тому якість техніки в основному визначається технологіями, які були покладені в основу її розробки. Частка сучасного озброєння в Збройних Силах відносно рівня існуючого в збройних силах основних країн світу, може бути прийнята в якості критерію достатності для розвитку його технологічної бази.

Сьогодні лідером із фінансування розроблення нових прогресивних військових технологій є США, які витрачають на цей напрямок розвитку фактично на порядок більше коштів, ніж будь-яка інша країна світу. Це забезпечує США перевагу в області використання новітніх технологій у військовій сфері. Однак і інші країни вже посилюють свої можливості в цьому напрямку. Зокрема, зараз однієї з основних світових тенденцій в області технічного оснащення збройних сил стала інтеграція зусиль різних країн у галузі досліджень і розробки

нового озброєння. І хоча такий підхід поки до кінця не усунув дублювання робіт в області досліджень і розробок в країнах НАТО, в перспективі він може привести до практично повної інтеграції ресурсів союзників.

Сьогодні стає зрозумілим, що країни, які володіють в необхідній кількості сучасними ОВТ, існує певна кореляція між ключовими характеристиками держав (ВВП, чисельність населення) і основними показниками їх зусиль у військовій сфері (оборонні витрати, чисельність збройних сил). Особливо наочно це видно на прикладі європейських країн (Німеччина, Франція, Великобританія, Італія). Маючи близькі показники по ВВП, чисельності населення і військових витрат, ці країни мають і близькі за чисельністю збройні сили (200-260 тис. чол.).

Оскільки загальна структура витрат на військові потреби (від вихідної сировини до кінцевої продукції з урахуванням всіх побічних витрат на обслуговування, забезпечення, відтворення засобів виробництва тощо) Близька до структури ВВП, можна з достатньою достовірністю сказати, що частка військових витрат у ВВП відображає частку прямо або побічно зайнятих у забезпеченні військових потреб країни в загальній кількості зайнятих в її економіці, тобто беруть участь у створенні ВВП, та витрати на рівні понад 10% ВВП на потреби оборони означають, що приблизно понад 10% зайнятих у всіх сферах діяльності в економіці країни працюють на оборону країни. Також і на основі світового досвіду останніх десятиліть можна зробити висновок, що відволікання на військові потреби понад 10% і більше відсотків загальної чисельності зайнятих в економіці є для більшості країн надмірним навантаженням на економіку, а для деяких країн взагалі створює загрозову ситуацію зниження соціального статусу населення.

Однією з вимог до збройних сил є вимога збалансованості, яке виражається у встановленні раціональних пропорцій між різними видами зброї. У кожній країні такі пропорції встановлюються з урахуванням особливостей військової доктрини, специфіки завдань, що покладаються на збройні сили, рівнів розвитку техніки, історичних традицій та інших факторів. Однак спільність поглядів на характер можливих бойових дій і близькість тактико-технічних характеристик зброї в провідних країнах світу призводять до того, що відмінності між їх арміями в значній мірі нівелюються, а співвідношення різних видів озброєння виявляються близькими. При цьому співвідношення озброєння практично не залежать від їх якості та загальної численності армій. Мало залежить і від політичної обстановки в світі. Усе це власне і дозволяє інтерпретувати ці результати як закономірності розвитку систем ОВТ.

Третя складова оборонного значення воєнно-економічної стратегії держави полягає в тому, що її реалізація здійснює суттєвий вплив на удосконалення складу ЗС України. Головна роль в цьому відіграє людський фактор. Тільки через діяльність людей, їх ініціативу та творчість, тобто якісний склад наповнення ЗС України професійним та інтелектуально розвиненим особовим складом ЗС України зможуть бути піднятими на якісно новий рівень.

Воєнно-економічна стратегія держави повинна створювати та передбачати в подальшому створення сприятливих об'єктивних умов для підвищення рівня підготовленості особового складу військових підрозділів та майбутніх резервів. Сьогодні вже неминуча радикальна економічна реформа в цьому питанні бо подальше ігнорування в фінансуванні підготовки ЗС призведе до повної втрати боєготовності більшості підрозділів та відсутності можливості поповнення лав ЗС підготовленим особовим складом. Аналіз економічних явищ щодо підготовки з'єднань, частин, підрозділів та резервів, які притаманні Україні сьогодні, дозволяє чітко визначити розбіжності теорії цього питання із реаліями військової діяльності. Існуюча дуже велика прірва між теорією і практикою цього питання негативно відбивається на рівні готовності підрозділів та на ефективності використання засобів, які виділяються на оборону.

Четверта складова оборонного значення воєнно-економічної стратегії полягає в необхідності підвищення ефективності використання матеріальних та фінансових ресурсів. В сучасних умовах постійного недофінансування ЗС України проблема ефективного використання воєнно-економічних ресурсів досягла небувалої гостроти.

Проблеми старіння ОВТ та потреба в їх заміні на найближчу перспективу лягає важким тягарем на економіку України. Зростання воєнних витрат має об'єктивні економічні межі, недотримання яких може порушити увесь процес виробництва та поставити економіку на межу кризи. Тому відповідність воєнного будівництва можливостям держави є одним із основних законів воєнної економіки взагалі. Пропозиції щодо підписання двосторонніх відносин між ЗС та виробниками, ремонтними заводами відповідає сучасним умовам та сутності сучасної воєнно-економічної стратегії держави сьогодні. Раціональність цих відносин полягає у підвищенні відповідальності за виконані обсяги робіт підприємствами, формування раціональної-прямої ціни, а також підвищення відповідальності військових підрозділів щодо строків поставки ОВТ на підприємства та навпаки.

У складних умовах розвитку ЗС України треба зрозуміти, що одними із найважливіших умов ефективного використання державних коштів, які виділяються на оборону, є прозоре та вміле їх планування та підвищення рівня економічної освіти керівного та офіцерського складу.

5. Висновки

Стратегія національної безпеки передбачає перехід від показників боєздатності армії, які не мають реальних обмежень, до раціональної достатності у воєнному будівництві, реалізуючи довгострокову державну політику в галузі національної безпеки і в той же час регулюючи діяльність органів державної влади, установ, підприємств та організацій реального сектора національної економіки.

Оборонна достатність не може бути завданням тільки одного будь-якого силового або зовнішньополітичного відомства, а також вона може повністю орієнтуватися щодо забезпечення необхідних показників оборонної достатності на закупівлі озброєння і військової техніки поза межами країни. Оборонна достатність в таких сферах як воєнна та економічна безпека повинна спиратися як мінімум на 70-80% на власні фінансові, матеріальні та людські ресурси. Озброєння і військова техніка навіть при закупівлі поза межами країни повинна мати необхідний запас матеріально-технічних засобів та можливостей щодо повного циклу її обслуговування та ремонту на території країни без розрахунку на допомогу інших країн. У статті розкрито основні аспекти забезпечення оборонної достатності України з урахуванням стану розвитку її національної, а також особливостей сформованої її воєнно-економічної стратегії, які повинні бути притаманні державі та Збройним Силам України сьогодні. Визначено головні складові оборонного значення воєнно-економічної стратегії України та розкрито їх зміст, зосереджено увагу на особливостях їх практичної направленості в сучасних умовах розвитку України. Подальші дослідження можуть полягати у розробленні методичного апарату щодо обґрунтування шляхів забезпечення необхідного рівня оборонної достатності України із урахуванням цілей та характеру сучасних війн та воєнних конфліктів.

6. Фінансування

Це дослідження не отримало конкретної фінансової підтримки.

7. Конкуруючі інтереси

Автори заявляють, що у них немає конкуруючих інтересів.

Список використаних джерел

1. Проблеми і напрями розвитку Збройних Сил України в сучасних умовах. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ZSU-73823.pdf>. (дата звернення: 15.01.2020).
2. Семененко О. М., Бойко Р. В., Водчиць О. Г., Добровольський Ю. Б., Бердочник Д. В., Ярошенко А. В. (2017). Основні методологічні аспекти воєнно-економічного забезпечення обороноздатності держави: теорія та практика. Системи обробки інформації: щокварт. наук.-тех. журн. Харків: ХНУПС, № 3 (51). С. 165–175.
3. Рудь І. Стратегія сталого розвитку "Україна-2020": цілі, напрями, пріоритети (Центр досліджень соціальних комунікацій). URL: <http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com> (дата звернення: 19.04.2020).
4. Семененко О. М. Методологічні основи воєнно-економічного супроводження програм розвитку Збройних Сил України: дис. ... докт. військ. наук: 20.01.05 / Семененко Олег Михайлович. Київ: ЦНДІ ЗС України, 2018. 640 с.
5. Викулов С. Ф. Методология оценки оборонного и воєнно-економического потенциалов государства / Центральный экономико-математический институт РАН. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenki-oboronogo-i-voenno-ekonomicheskogo-potentsialov-gosudarstva/viewer> (дата звернення: 22.05.2019).
6. Хрусталёв Е. Ю. Оборонный потенциал России в контексте современной международной конкуренции и глобализации. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oboronny-potentsial-rossii-v-kontekste-sovremennoy-mezhdunarodnoy-konkurentsii-i-globalizatsii> (дата звернення: 22.07.2019).
7. Мунтян В. І. Економіка та оборонні витрати: аналіз зарубіжних досліджень і український шлях розвитку. Київ: Наук.-дослід. фін. ін-т при М-ві фінансів України, 1998. 463 с.
8. Черняк О. І., Харламова О. І. Конвергенція витрат на оборонний комплекс та економічний розвиток країни. Вісник

References

1. Problemy i napryamy rozvytku Zbroynykh Syl Ukrayiny v suchasnykh umovakh. Available from: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ZSU-73823.pdf>.
2. Semenenko O. M., Boyko R. V., Vodchyts' O. H., Dobvol's'kyi YU. B., Berdoch-nyk D. V., Yaroshenko A. V. Osnovni metodolohichni aspekty voyenno-ekonomichnoho zabezpe-chennya oboronozdatnosti derzhavy: teoriya ta praktyka // Systemy obrobky informatsiyi: shcho-kvart. nauk.-tekh. zhurn. Kharkiv: KHNUPS, 2017. № 3 (51). S. 165–175.
3. Rud' I. Stratehiya staloho rozvytku «Ukrayina-2020»: tsili, napryamy, priorytety (Tsentr doslidzhen' sotsial'nykh komunikatsiy). Available from: <http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com>.
4. Semenenko O. M. Metodolohichni osnovy voyenno-ekonomichnoho suprovodzhennya proham rozvytku Zbroynykh Syl Ukrayiny: dys. ... dokt. viys'k. nauk: 20.01.05 / Semenenko Oleh Mykhaylovych. Kyiv: TSNDI ZS Ukrayiny, 2018. 640 s.
5. Vykulov S. F. Metodolohyya otsenky oboronnoho y voenno-ekonomicheskoho poten-tsyalov hosudarstva / Tsentral'nyy ekonomiko-matematychesky ynstytut RA. Available from: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-otsenki-oboronogo-i-voenno-ekonomicheskogo-potentsialov-gosudarstva/viewer>.
6. Khrustal'ev E. YU. Oboronnyy potentsyal Rossyy v kontekste sovremennoy mezhdu-narodnoy konkurentsyy y hlobalyzatsyy. Available from: <https://cyberleninka.ru/article/n/oboronnyy-potentsial-rossii-v-kontekste-sovremennoy-mezhdunarodnoy-konkurentsii-i-globalizatsii>.
7. Muntyan V. I. Ekonomika ta oboronni vytraty: analiz zarubizhnykh doslidzhen' i ukrayins'kyi shlyakh rozvytku. Kyiv: Nauk.-doslid. fin. in-t pry M-vi finansiv Ukrayiny, 1998. 463 p.
8. Chernyak O. I., Kharlamova O. I. Konverhentsiya vytrat na oboronnyy kompleks ta ekonomichnyy rozvytok krayiny // Visnyk KNUTSH. 2013. № 23. pp. 36–41.

- КНУТШ. 2013. № 23. С. 36–41.
9. Семененко О. М., Бойко Р. В., Водчиць О. Г., Масловський С. С., Кремешний О. І., Корнієнко А. П. (2018). Основні методологічні аспекти воєнно-економічного обґрунтування перспективних напрямів розвитку Збройних Сил України. Зб. наук. пр. ХНУПС. Харків. 2018. № 1 (55). С. 37–45.
10. Замана В. М. (2013). Оборонна достатність України як фактор стримування воєнної агресії проти України. Честь і закон. № 4 (47). С. 4-9.
11. Семененко О. М., Корнийчук С. П., Бокий В. Г., Каблуків О. А. Современные особенности воєнно-економічного забезпечення і оцінки необхідного рівня обороноздатності України. SDirect 24 – Safety, Society, Science. 2020. № 2 (12). Р. 51–76. URL: <https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-13>
12. Бойко Р. В., Добровольський Ю. Б., Семененко О. М., Кремешний О. І. (2011). Погляди на оборонні аспекти економічної стратегії в Україні. Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України, 2011, № 1(5). С. 151-155.
13. Радвик Б. Военное планирование и анализ систем сокр. перевод с англ. В. Базарова, Л. Какунина, К. Трофимова под ред. А. М. Пархоменко Москва: Воениздат, 1972. 477 с.
14. Жуков Г. П., Викулов С. Ф. Военно-економічний аналіз і дослідження операцій. Москва: Воениздат, 1987. 440 с.
15. Леонтьев В. В. Межотраслевая экономика / В. В. Леонтьев. Москва: ОАО «Издательство «Экономика», 1997. 479 с.
16. Merriam Webster. URL: www.merriam-webster.com.
17. Britannica [Електронний ресурс]. URL: www.britannica.com.
18. Военный энциклопедический словарь / пред. гл. ред. комиссии А. Э. Сердюков. М.: Воениздат, 2007. 832 с.
9. Semenenko O. M., Boyko R. V., Vodchyts' O. H., Maslovs'kyi S. S., Kremeshnyy O. I., Korniyenko A. P. Osnovni metodolohichni aspekty voyenno-ekonomichnoho obgruntuvannya perspektyvnykh napryamiv rozvytku Zbroynykh Syl Ukrayiny // Zb. nauk. pr. KHNUPS. Kharkiv. 2018. № 1 (55). pp. 37–45.
10. Zamana V. M. (2013). Oboronna dostatnist' Ukrayiny yak faktor strymuvannya voyennoyi ahresiyi proty Ukrayiny ISSN 2078-7480. Chest' i zakon № 4 (47). pp. 4-9.
11. Semenenko O. M., Kornyychuk C. P., Bokyy V. H., Kablukov O. A. Sovremennye osobennosti voenno-ekonomicheskoho obespechenyya y otsenky neobkhodymoho urovnya oboronosposobnosti Ukrayny // SDirect 24 – Safety, Society, Science. 2020. № 2 (12). pp. 51–76. Available from: <https://www.sdirect24.org/kopia-nato-deep-no-13>
12. Boyko R. V., Semenenko O. M., Dobrovol's'kyi YU. B., Kremeshnyy O. I. Pohlyady na oboronni aspekty ekonomichnoyi stratehiyi v Ukraini. Nauka i tekhnika Povitryanykh Syl Zbroynykh Syl Ukrayiny, 2011, № 1(5). ISSN 2223-456KH. S. 151-155.
13. Radvyk B. Voennoe planyrovanye y analiz system sokr. perevod s anhl. V. Bazarova, L. Kakunyina, K. Trofymova pod red. A. M. Parkhomenko. Moskva: Voenyizdat, 1972. 477 p.
14. Zhukov H. P., Vykulov S. F. Voенно-ekonomicheskyy analiz y yssledovanye ope-ratsyy. Moskva: Voenyizdat, 1987. 440 s.
15. Leont'ev V. V. Mezhotraslevaya ekonomika / V. V. Leont'ev. Moskva: ОАО «Yzdatel'stvo «Ékonomika», 1997. 479 p.
16. Merriam Webster. Available from: www.merriam-webster.com.
17. Britannica. Available from: www.britannica.com.
18. Voenny éntsyklopedycheskyy slovar' / pred. hl. red. komysyy A. É. Serdyukov. Moscow: Voenyizdat, 2007. 832 p.